

УДК 37.037

DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310/2023-107-3-114-147>

**ДУХОВНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ У СВІТЛІ ЗНАННЯ,
РИТОРИЧНИХ ОБРАЗІВ ЧАСУ ТА
ОПАНУВАННЯ ВЛАСНОГО МАЙБУТНЬОГО.
ЧАСТИНА II.
ОРАТОРИКА – КОНФЛІКТНИЙ СВІТ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ –
СВІТ ПРОМОВ І ПРОБЛЕМ**

Ю. І. Сватко

ORCID 0000-0002-5475-7178

Стаття – друга з двох частин нового авторського дослідження, присвяченого проблемі духовності в її філософському, освітньому, комунікативному, риторичному та управлінському вимірах. Воно продовжує двадцятирічну серію публікацій автора з питань духовності, освіти, комунікативних засад управління і влади, а також риторичної класифікації промов і проблем. Акцент зроблено на власне риторичних засадах розподілу державної влади, фундаментальних конфліктах в галузі державного управління та відповідних способах мирної комунікації з владою, а разом із тим на їхньому освітньому і духовному вимірах. З урахуванням і на тлі окресленої проблематики представлено аналіз основних напрямів проблематизації мислення і мовлення. У статті використано матеріали лекційного курсу автора «Практична риторика і управління комунікацією».

У Преамбулі другої частини статті окреслено нове для цього дослідження, проте тісно пов'язане з попереднім коло проблем, що по-своєму визначають спілкування особистості з її майбутнім.

В розділі I представлено часові образи влади, риторичний розподіл владних повноважень та види конфліктів між громадянами і державою як обов'язковий предмет громадянської освіти особистості в демократичній державі.

В розділі II визначено феномен проблемності, представлено напрями і способи проблематизації життя, часові образи проблем та їхню риторичну класифікацію в узгодженні з риторичною класифікацією промов. Проблемне поле буття ідентифіковане як простір неперервної освіти особистості на шляху до власної справжності.

В Епілогу визначено напрями майбутніх досліджень.

Ключові слова: *духовність, особистість, дух; освіта, навчання, виховання; смисл, цінності, чесноти; комунікація; діяльність, час, майбуття, прогнозування, проєкт; консультант, аналітик, експерт, виконавець, управлінець; самосвідомість, мова, практична риторика, риторична «аксіоматика Арістотеля»; управління, влада, держава; ораторика, законодавча, виконавча, судова влада, президент, конституція, конфлікт; проблема, проблематизація, класифікація; промова.*

ПРЕАМБУЛА

Вдивлятимемося в річ, що знаходиться перед нами, і продовжуватимемо шукати її визначення.

(Лосев, 1994, с. 303)¹

Розпочинаючи нову, другу частину нашого спеціального дослідження, присвяченого сутності й визначенню проблеми на ймення «духовність» в її філософському, освітньому, комунікативному, риторичному та управлінському вимірах², ми розглянемо цю проблему в зв'язку з питаннями ораторики і риторичного розподілу державної влади, конфліктності владних гілок і потенціалу мирної комунікації з ними, а також з огляду на основні напрями проблематизації мислення і мовлення, що по-своєму й вельми своєрідно визначають спілкування особистості з її майбутнім.

Спіраючись на творчий спадок великих попередників, коло яких було окреслене ще в першій «порції» тексту, надалі, в розділі І є сенс зосередитися на державному мовленні, адже антична риторика від початку опікувалася *ораторикою*, тобто саме цим видом усної словесності. При цьому окремо зазначу: тільки тепер, отримавши остаточні для нашого двочастинного тексту визначення феноменів управління і влади³, а також ступаючи на шлях прямого знайомства із засадами владного мовлення і владних рішень, ми можемо гідно оцінити запропоноване раніше услід поважній античній традиції розуміння держави як обійстя і наставника для виховання людського духу в належних чеснотах. Справді, обертаючись до майбуття з

¹ Всі цитовані переклади в тексті статті, крім їхніх наявних – і при цьому задовільних для автора – україномовних версій, здійснені самим автором і належать виключно йому.

² З першою його частиною «Духовність особистості у світлі знання, риторичних образів часу та опанування власним майбутнім. Частина І. Освіта – держава – управління – світ проєктів» можна ознайомитися на сторінках попереднього випуску цього видання.

³ Нагадаю: **УПРАВЛІННЯ** – це владна комунікація з приводу особистісного оволодіння майбуттям. Відповідно, **ВЛАДА** є реалізацією права на управління.

метою особистого оволодіння ним у пошуках власної справжності, нам не обійтися без правильного розуміння образів влади, розподілу владних повноважень, принципів та критеріїв оцінювання взаємодії громадян з їхньою державою. Народжуваний тут проблемний світ конфліктів, своєю чергою, ставить нас перед необхідністю порозумітися з тим, що я раніше назвав «проблемою “проблем”». Йй буде присвячено другий розділ цієї розвідки.

З тим і почнемо.

I. ЧАСОВІ ОБРАЗИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ЯК ПРЕДМЕТ ОСВІТИ: РИТОРИЧНИЙ РОЗПОДІЛ ВЛАДНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ

...πᾶσαν πόλιν ὁρῶμεν κοινωνίαν τινὰ οὖσαν...⁴.

(Aristóteles, 2018, p. 1 [A 1, 1252a 1])

Ще до цієї – освітньої за духом – розмови про часові⁵ образи влади і поділ владних повноважень у державі, згадаймо азбучну «класику жанру».

Як відомо, вже на початку свого трактату «Політика» Арістотель – цілком у дусі наших попередніх розвідок, визначає державу як «певного роду спілкування» (див. епіграф до розділу). [*Ми самі в нашому тексті використовуємо актуальніший із точки зору сьогодення термін «комунікація», звужено розуміючи його в максимально дотичному до спілкування й узагалі мовлення значенні.*] При цьому Стагірит додає: таке спілкування «*τοῦ κυριωτάτου πάντων ἢ πασῶν κυριωτάτη καὶ πάσας περιέχουσα τὰς ἄλλας* – є старшинуючим над усіма старшинуючими й обіймає собою всі інші [спілкування]». А далі мудрець зі Стагіри стисло підсумовує: воно «*καλουμένη πόλις καὶ ἡ κοινωνία ἢ πολιτικὴ* – має назву держава, і то є спілкування політичне» (Aristóteles, 2018, p. 1 [A 1, 1252a 5–7]).

Розвиваючи це вчення у своїй «Риторикі» (Aristóteles, 2002), Арістотель пропонує нам по сьогодні актуальний «курс молодого бійця» в галузі державного управління. Тезово пригадаймо його, аби дістатися нашої теми правильною стежкою. При цьому, оскільки перед нами напрочуд живе й актуальне вченням (*doctrina*), я дозволю собі, як і у випадку з риторичною аксіоматикою античного енциклопедиста, трохи «дописати» цей чудовий

⁴ «... будь-яка держава, як ми бачимо, являє собою певного роду спілкування» (Арістотель. Політика).

⁵ До чого тут час? Ще раз нагадаю: практична риторика – це риторика, орієнтована в часі.

вигвір розуму, покровоко рухаючись строго за вихідними інтуїціями його автора й уважно дослухаючись до деяких своїх відомих попередників.

1. Отже, найперше Стагірит визначає внутрішні кордони держави. Насправді, виявляється, їх скріплює мовленнєва досяжність комунікації, що забезпечує співжиття [*Але ж так і має бути у просторі спілкування.*] Тобто утруднення чи переривання такої комунікації в межах держави⁶, коли громадяни не розуміють себе і власну владу, а та не розуміє їх/бреше їм – то прямий шлях до загибелі цього політичного *resp.* комунікативного організму.

2. При цьому, як слушно підсумовує Стагірита Ю. Рождественський у своїй насиченій змістом «Теорії риторики» (Рождественский, 1999, с. 96), саме це державне співжиття (= гуртожитство) вже на рівні «мінімальної необхідності» забезпечене за рахунок реалізації державою її потрійної мети:

- а) об'єднання людей⁷;
- б) встановлення справедливості в суперечках;
- в) гарантування майбутньої безпеки громадян⁸.

3. Така мінімізована потрійна мета саме й реалізується в політиці через – згадаймо Платона – «*ἐπιστήμη συμβαίνει γίνεσθαι περὶ ἀνθρώπων ἀρχῆς*, уміння при нагоді керувати людьми» (Πλάτων, 1903, р. 292 [292d]) за рахунок узгодження владарювання і покори. Інструментом її втілення є ораторська практиці мовлення, що розгортається у трьох можливих мовленнєвих просторах, чи трьох різних ораторських аудиторіях:

- а) урочисті збори: вони орієнтовані на об'єднання людей;
- б) суд: він орієнтований на справедливість;
- в) наради: вони орієнтовані на питання майбутньої безпеки.

⁶ Через 1) порушення системи комунікації, 2) зростання комунікативних шумів (пор. брехню), 3) повну/часткову втрату єдиної у своїй нормі мови спілкування (пор. суржик), що особливо актуально для ситуацій історичного державотворення *etc.*

⁷ Цікаво, що вже в «Іліаді» Гомера головною засадою миру виявляється «принцип великої спільної справ» (Сватко, 2017b, с. 27). [*Пор. іспанську Реконкісту VIII–XV ст., наполеонівські війни, так звані «великі будівництва соціалізму», космічні проекти СРСР і США, стартапи Кремнієвої долини etc.*] З огляду на це вельми показово для Гомерового епосу, що ледь військо ахейців під Троєю втрачає розмах і злагоду через відому чвару Ахілла й Агамемнона, в нього негайно виникають проблеми.

⁸ Важливо відразу зауважити, що «незадовільна реалізація будь-якої з цих цілей (тим більше – всіх) призводить до соціальних катаклізмів, вуличних акцій протесту й навіть революцій швидше, ніж найбільшій соціально-економічній негаразди». І далі: «Тож влада, що не дбає про досягання цих цілей, не лише грає проти себе, але й прямо торпедує процес державотворення» (Сватко, 2009, с. 80, 87).

4. Отож, ораторське мовлення, або **ораторика**, – це від початку мовлення державне, власне – притаманний саме державі спосіб фактичного забезпечення співжиття. Очевидно, що таке мовлення має здійснюватися *порізному* з огляду на згадані нами три різні аудиторії. Тому воно реалізується у трьох видах промов, що переслідують три різні позамовні цілі мовлення:

а) епідейктичні, або врочисті, ще інакше – показові (= похвальні/осудні), промови з приводу *вихідного*, або наявного, стану справ: вони передбачають отримання/використання/поширення поточної інформації й виголошуються на врочистому (тут передусім – публічному) зібранні, власне – на зборах;

б) судові промови: вони передбачають винесення оцінки з огляду на вже *відомий і звичний* стан справ та виголошуються в суді, який нині варто розуміти достатньо широко – як мовлення в ситуації оцінки;

в) дорадчі промови: вони передбачають прийняття рішення щодо *бажаного* стану справ і виголошуються на нараді, яка у варіанті риторичної «аксіоматики Арістотеля» є мовленням в потрійній ситуації ймовірності, тобто мовленням щодо: 1) ймовірних речей самих по собі, або 2) таких, що залежні від нас чи зроджені нами самими, або ж 3) тих, що є відомими нам (Сватко, 2014а, с. 11–12).

5. Як неважко переконатися, щойно виокремлені три види промов і три види позамовних цілей мовлення передбачають три різних стани справ, отже, три різних ставлення до дії. Ці останні отримують своє оформлення завдяки, відповідно, трьом різним модальностям державного мовлення:

а) мовлення щодо поточної визначеності дії: це урочисті промови;

б) мовлення щодо вивчення результатів дії: це судові промови;

в) мовлення через намір здійснити дію: це дорадчі промови.

6. Впадає в око, що попередній потрійний розподіл державного мовлення, своєю чергою, передбачає його ж розподіл за часом:

а) мовлення щодо *теперішнього*, але в його зв'язку з минулим і на тлі привласненого ним майбутнього (як майбуття в його отриманих, отже, поточних **результатах**): це урочисті промови – і вони, пригадаймо, орієнтовані на *об'єднання* людей, яке, таким чином, у своїй результативності найперше пов'язане саме з теперішнім часом;

б) мовлення щодо *минулого*, але в його зв'язку з майбутнім, де майбуття визначається через минуле в **оцінці**, а минуле визначається через майбутнє з огляду на **мету** результативно здійсненого/вчиненого/скоєного: це судові промови – і вони орієнтовані на *справедливість*, яка, таким чином, у своєму оцінюванні передусім пов'язана саме з минулим часом;

в) мовлення щодо *майбутнього*, але в його символічно-ідеальному, отже, цілеспрямованому зв'язку зі сьогоденням і задля нього: це дорадчі

промови – і вони орієнтовані на *безпеку*, яка, таким чином, у своїй цілеспрямованості передусім пов'язана саме з майбуттям.

7. Нарешті, зрозуміло, що вирізнені три види мовлення на додаток потребують своїх «реалізаторів» – трьох різних інтелектуальних типів мовців. Вони знайомі нам завдяки риторичній «аксіоматиці Арістотеля» – я задля цього переосмислив її з двох точок зору:

1) типи дівців проектної діяльності (пор. запропоновану ще в першій частині статті арістотеліанську за змістом «аксіоматику № 4»);

2) притаманні таким дівцям типи проектної комунікації (див. запропоновану там само арістотеліанську «аксіоматику № 5»).

Саме звідси ми маємо такі три типи мовців:

а) мовлення щодо теперішнього як майбуття, привласненого в його поточних **результатах**, тобто в гарантованих проектом *формах фактичного втілення мети* (= урочисті промови): вимагає аналітиків і, відповідно, операцій аналізування-дослідження через отримання/накопичення/використання/поширення поточної інформації;

б) мовлення щодо минулого як майбуття, привласненого в його **оцінці**, тобто у гарантованій проектом кількісно і/чи якісно визначеній *формі підсумкового синтезу мети і результату* (= судові промови): вимагає експертів і, відповідно, експертизи через винесення оцінки щодо отриманих результатів;

в) мовлення щодо майбутнього задля сьогодення, тобто щодо **мети** – *гарантованого проектом ідеально-символічного образу принципово досяжного майбуття* і водночас головного інструменту його ідеального привласнення, чи оволодіння ним (= дорадчі промови): вимагає консультантів і, відповідно, консультування (*consulting*) через пропонування цілеспрямованих управлінських рішень.

8. Продовжуючи переосмислювати риторичну «аксіоматику Стагірита», варто співвіднести щойно вирізнені тут види державного мовлення з конкретними інституціями (за Гегелем, «владами») – різними гілками та органами **державної влади**, що знаходять своє кінцеве концептуальне втілення і власне життєве завершення в самій державі:

а) мовлення щодо теперішнього як майбуття, здійсненого в його поточних результатах (станах, етапах *etc.*): виконавча влада;

б) мовлення щодо минулого як майбутнього, визначеного і співвіднесеного з минулим в його оцінці: судова влада;

в) мовлення щодо майбутнього задля сьогодення, цілеспрямованого/орієнтованого через майбуття в його меті: законодавча влада.

9. З огляду на щойно отриманий результат ми можемо тепер цілком свідомо конкретизувати наш попередній виклад. Отож, надалі варто

остаточно підсумувати і уточнити: 1) головні завдання для кожної гілки влади; 2) відповідні їм наріжні інтенції; 3) види державного мовлення, що врешті створюють державу та оформлюють її повсякденне функціонування.

В цьому сенсі головні завдання для трьох гілок влади в галузі державотворення і реалізації мети державного управління виглядають так:

- 1) органи виконавчої влади: об'єднання людей задля співжиття;
- 2) органи законодавчої влади: безпека щодо насильства і сваволі;
- 3) органи судової влади: справедливість у державі.

З іншого боку, головні інтенції (= комунікативні наміри) для гілок влади можуть бути представлені в такий спосіб:

1) органи виконавчої влади: *інформувати* про поточні дії влади з приводу дотримання/виконання закону, тобто про поточне результативне і об'єднане вершення справ у державі з огляду на чинні прецеденти⁹, правила¹⁰ і заборони¹¹;

2) органи законодавчої влади: *радитися* щодо майбутніх дій влади у зв'язку з метою в майбутньому результативно і безпечно вершити справи в державі з огляду на чинні прецеденти, правила і заборони;

3) органи судової влади: *оцінювати* результативні дії/бездіяльність влади з огляду на співвідношення «результат ↔ мета» задля встановлення справедливості щодо вершення справ у державі на підставі чинних прецедентів, правил і заборон.

Отримані результати дають нам змогу підсумково розподілити гілки влади з точки зору пріоритетних для них видів державного мовлення,

⁹ **ПРЕЦЕДЕНТИ** – це факти культури, що слугують **ЗРАЗКОМ** для комунікативної діяльності з приводу ведення справ (Сватко, 2017b, с. 7). Знання прецедентів забезпечує педагогічне призначення історії (Рождественский, 1996, с. 9).

¹⁰ **ПРАВИЛА** – факти культури, що відображають **НОРМИ** комунікації з приводу ведення справ (Рождественский, 1996, с. 9; Сватко, 2017b, с. 7). Наголосімо, що в нашому випадку, в рамках наскрізь конвенційного Світу Людини (Сватко, 2013a, с. 4; 2017a, с. 243–244) термінологічно зручніше вести мову взагалі про **ЗРАЗКИ КОМУНІКАТИВНИХ КОНВЕНЦІЙ**. При цьому варто не плутати два види таких зразків, а саме *правила* і *норми*. Сьогодні їх – хай дещо навромацки – воліють розрізняти фахівці з організаційної культура (Шаталова, 2006, с. 363). При цьому маються на увазі три позиції-індикатори:

- 1) норми діють обов'язково, а правила – за бажання, за домовленістю чи взагалі при нагоді;
- 2) у норм нема конкретного суб'єкта, а у правил він є, тож правила є найрухливішою *resp.* плинною й мінливою складовою організаційної культури, будучи відкритими для «управлінської творчості» (графіки роботи/відпусток, критерії розподілу заохочень *etc.*);
- 3) норм дотримуються за звичаєм, а правила «контролюються спеціальною функцією» (= договором, керівництвом чи спецпризначеннями).

¹¹ **ЗАБОРОНИ** – факти культури, що фіксують знання з приводу невдалих дій, наслідком яких є негативні результати ведення справ (Сватко, 2017b, с. 7). Це знання забезпечує практичне призначення історії (Рождественский, 1996, с. 9).

часового простору реалізації владних повноважень і відповідних інтенцій. [Я спеціально приділяю тут особливу увагу саме часу, оскільки слідування за мовними формами часу, що їх використовують у своєму мовленні представники різних гілок влади, саме й дозволяє громадянину-обивателю, коли він не є фахівцем із порушених питань, контролювати владу з точки зору її ефективності. І тоді зовсім інакше виглядають звичні бідкання носіїв виконавчої чи законодавчої влади стосовно їхніх «попередників» або потяг носіїв судової влади взяти до уваги майбутнє у своїх – уже не власне правових, а політико-правових – рішеннях.] Отже – до мовлення влади:

1) для органів виконавчої влади: показові – хвальні чи осудні (ширше – публічні) – промови стосовно результативного вершення справ в зоні *теперішнього* часу, або повсякденних станів/етапів/результатів;

2) для органів законодавчої влади: дорадчі промови стосовно намірів результативно і безпечно вершити справи в зоні *майбутнього* часу, або в зоні цілей;

3) для органів судової влади: судові промови стосовно справедливого оцінювання результативного і безпечного вершення справ в зоні *минулого* часу, або в зоні оцінок.

Взагалі в нейтральному вимірі, або цілком безвідносно, представники кожної гілки влади можуть вдаватися до всіх видів промов. Проте не так стоїть справа у *відноснім сенсі*, або в контексті ефективності взаємодії «властей». На цьому полі чинні гілки влади мають користуватися насамперед притаманними саме їм видами мовлення, не змішуючи ті між собою. Зазначу, що за умов демократії це робиться для запобігання перетворенню державного організму як такого, що є *законним* щодо права на мовлення і розподілу мовлення за інституціями, на такий, що є *легітимним* «за домовленостями».

В цілому ж нерозрізненність державних промов за часом мовлення призводить, принаймні, до трьох наслідків, що підточують (а іноді навіть руйнують) державу як знаменитий *Гегелів* «образ справедливості», де має зрощуватися і гартуватися духовний організм людської особистості. Пор.:

1) місце писаного закону обіймають неписані, прецедентні норми, носії чи хранителі яких не завжди «під рукою», а також мінливі *правила* сьогодення, в широкому сенсі – домовленості, конвенції;

2) державні рішення оцінюються не стільки з точки зору законності, скільки з огляду на приватно, в особистих/групових інтересах зрозумілу легітимність, отже, через процедури легітимації як фактичного, суто конвенційного визнання/підтвердження повноважень суб'єкта права навіть незалежно від чинних нормотворчих і нормозастосовних практик (Сватко, 2017с, с. 20);

3) сам закон як розумна необхідність і границя (= визначення) влади перетворюється на ймовірну величину, чия щоденна інтерпретація здійснюється за маніпулятивним принципом «Закон – що дишло...».

Варто окремо зазначити, що справжнім синтезом усіх видів державного мовлення, що мав би забезпечити його від згаданих негараздів, виступає *конституційне мовлення* – як мовлення прямої дії й, відповідно, сама **конституція** – як закон прямої дії. З цієї точки зору цілком унікальною є позиція президента держави, адже президент постає як гарант:

а) дотримання конституції – основи законного розподілу видів державного мовлення між гілками влади;

б) виконання рішень конституційного суду – засадничого механізму мирного розв'язання конфліктів у галузі державотворення й поточного функціонування держави.

Тож президентська влада вже за визначенням повинна мати принципово захисний і миротворчий характер. Адже вона, як бачимо, потрібна для забезпечення мирного виконання конституційних норм. Саме з цих позицій і варто оцінювати достатність/недостатність владних повноважень «гаранта», ефективність його владарювання та рівень забезпечення ним того балансу духовних сил суспільства, що в сучасній національній державі має назву духовного здоров'я політичної нації.

10. Зважаючи на результати, отримані нами на останньому кроці, варто надалі придивитися до власне риторичного виміру можливих інституційних конфліктів у галузі державного управління. Не вдаючись до подробиць точного визначення **конфлікту** як *становлення розуміння в аспекті суперечності* (Сватко, 2014b, с. 5)¹², я відразу зосереджуюся на його наслідках, наголосивши тут на кількох важливих «парадигмальних», або зразкових, ситуаціях. Вони мають такий вигляд (Сватко, 2009, с. 83–84):

1) неефективна комунікація між органами/установами всередині кожної гілки влади;

2) збої в комунікації між окремими гілками влади;

3) комунікативні невдачі у стосунках між державою і суспільством;

4) відповідно – відчуження держави від її громадян через зовнішнє обмеження їхньої вільної участі у процесах державотворення;

5) перехід від держави як «образу справедливості» до поліцейської держави як апарату насильства над пригнобленою черню.

¹² Саме на шкалі становлення розуміння ми – залежно від рівня розуміння в аспекті його виразу – послідовно отримуємо категорії *миру, з(ла)годи, розбіжності, незгоди, конфлікту і війни* (Сватко, 2017b, с. 4). Стислі нариси загальної філософії конфлікту в її авторському виконанні див. у (Сватко, 2013b, с. 3–9; 2014b, с. 3–16; 2015b, с. 3–21; Сватко, 2017b, с. 3–30).

Чому в принципі можуть траплятися такі ситуації? І чому, відповідно, виникають окремі класи інституційних, владних конфліктів?

Зазвичай ідеться про порушення системи заборон у тих різновидах усної словесності, що складають ораторику. Це заборони, відомі від часів Арістотелевої «Риторики». Скажімо, в показових промовах (= мова виконавчої влади, маркірована сьогоденням) ми маємо три основні заборони:

- 1) на відсутність згадки про поточні події;
- 2) на мовлення щодо конкретних осіб, а не справ/подій/учинків;
- 3) на мовлення щодо планів на майбутнє.

Неувага до цих заборон призводить до конфліктів у сфері *інформування* щодо ефективності поточного ведення справ у державі. Це, своєю чергою, призводить до ускладнень для особистості у справі управління власним життям в аспекті теперішнього як майбуття, привласненого в його поточних, але за цих умов неочевидних/незрозумілих результатах, де, таким чином, не відображається, не впізнає себе сама особистість. То є *криза любові*, яка є віднаходженням себе в іншому в своїй власній справжності.

Стосовно дорадчих промов (= мова законодавчої влади, маркірована майбутнім) йдеться, відповідно, про такі три заборони:

- 1) на відсутність прогнозу;
- 2) на особистісно орієнтовані прокльони/благословення *resp.* хвалу/осуд окремих осіб замість просування суспільних інтересів/справ;
- 3) на мовлення щодо конкретних осіб, а не щодо пропонованих рішень.

У такий спосіб виникають конфлікти у сфері нарад щодо творення і прийняття законів/норм – у тому числі через невміння говорити про майбутнє, порушення умов ведення нарад та уникання відповідальності за безпеку держави. Це ускладнює для особистості справу управління власним життям в аспекті майбуття задля сьогодення через сумніви в досяжності цілей за відсутності для них безпечних підстав. То є *криза надії* яка є розумною самовідповідністю, або збуванням у границях власної справжності.

Нарешті, судові промови (= мова судової влади, маркірована минулим) теж мають свою потрібну систему заборон, а саме заборони:

- 1) на мовлення не про конкретні події/осіб, тобто на генералізацію як механізм «розмивання» мети, проблем та їхніх можливих оцінок;
- 2) на прокльони / благословення *resp.* хвалу/осуд окремих осіб, замість оцінки пов'язаних із ними подій/вчинків;
- 3) на плани щодо майбутнього.

На цьому тлі виникають конфлікти у сфері оцінки законності («правильності») ведення справ у державі, а також із приводу ухвалення так званих політико-правових рішень чи творення вибіркового правосуддя. З точки зору особистісного управління власним життям в аспекті минулого як майбуття ми стикаємося тут зі складнощами в синтезуванні мети й результату, тобто в їхньому узгодженні між собою. То є *криза віри*, яка є самоотожденням із власною справжністю.

Звісно, розглянуті тут «зони конфліктності» в галузі реалізації державної влади не є єдино можливими. Варто пам'ятати: сучасна ораторика, хоч і є – нарівно з дописемним усним мовленням і гомілетикою – окремим видом саме усної словесності, в цілому функціонує інакше, ніж за часів Арістотеля чи Цицерона (Сватко, 2009, с. 84). Насправді її сучасна підоснова в усіх трьох різновидах владного мовлення – письмова словесність. Та ж розвивається через оборот письмових текстів, передусім писемності як такої: листів, документів і творів спічрайтерів. У зв'язку з цим тут виникає очевидний конфлікт між державною владою і погано освіченою частиною суспільства, яка з тих чи інших причин не була чи була недосконало долучена до системи шкільного навчання. Отож, згадана соціальна група не (надто) володіє мистецтвом грамотного письма і вдумливого читання. Такий конфлікт можна зняти лише завдяки розвитку освіти, отже, духовного виміру суспільства. Саме освіта на підставі письмових текстів, де надовго фіксуються границі дисциплінарного знання, тільки й дозволяє розбудувати «суспільство грамотних» із притаманним йому точним розподілом сфер діяльності на підставі ценово закріплених/підтверджених професійних знань, навичок, умінь і компетенцій. Ось за це й має відповідати держава.

З іншого боку, ораторика як принципово однократні промови передусім відповідає за поточну діяльність і поточний стан справ. Тому вона адресована освіченим людям, пов'язаним із *повсякденням*: торговцям, фінансистам, політикам, правникам *etc.* Натомість їй важко промовляти до вчених, письменників, журналістів, винахідників та інформаційних працівників – тих, хто адресує свою діяльність «із минулого в майбутнє» (Рождественский, 1999, с. 362). Так розподіл грамотних за родом інтелектуальних занять в аспекті подолання відстані/часу провокує новий конфлікт. Це конфлікт між інтелектуалами і владою.

Згаданий конфлікт вирішується формуванням при владі громадських інституцій (пор. дорадчі ради – в тому числі з питань освіти, науки, культури і спорту). Зважаючи на попередньо озвучені міркування, ці ради насичуються – принаймні, мають насичуватися! – представниками таких класів дієвців-інтелектуалів, як аналітики, експерти і консультанти, адже

саме вони вміють орієнтувати всі наявні форми часу з огляду на майбуття (див. раніше). Їхня бажана політична неангажованість та обізнаність щодо наведених раніше риторичних засад державного управління має бути запорукою щодо забезпечення неперервної освіти влади.

Перш ніж озвучити наступний можливий державно-управлінський конфлікт, варто звернути увагу на ще один цікавий момент функціонування державного управління і державного мовлення, а тим самим і влади.

Взагалі будь-яке суспільне мовлення об'єднує два наріжних *пафоси*, тобто два способи доречного трактування теми повідомлення відповідно до передбачуваної реакції аудиторії. В термінах Ю. Рождественського, це 1) пафос управління і 2) пафос стилетворення. Перший із них, пафос управління, забезпечує дотримання і збереження стабільності соціальної системи в умовах її неперервних змін (Рождественский, 1999, с. 305–306). [З огляду на запропоноване мною визначення управління і типи дієвців-інтелектуалів я вважаю виправданим надалі розглядати обидва пафоси як прояви єдиного пафосу управління, перший з яких зручніше йменувати пафосом традиції] Ця «охоронна» функція пафосу традиції (чи «пафосу управління» – в термінах Ю. Рождественського) є можливою через те, що зазначений пафос передбачає мовлення на засадах звичних смислів, або, точніше, звичного стану справ. Саме його затьято обстоює суспільство на тлі болючих соціальних конфліктів/змін «ери Кризи, *Crisis Era*» чи «ери Піку, *High Era*». І саме з ним, зі звичними нормами життя воно так само несамовито бореться за «доби Пробудження, *Awakening*» і «Спаду, *Unraveling*»¹³ (Strauss & How, 1997, p. 129).

Зі свого боку, пафос стилетворення відповідає за народження нового стилю життя – нових соціальних систем і структур. Він реалізується через пропаганду – різновид багатократного усного мовлення, або гомілетики, що прямо відповідає за нові смисли. Результативний мисленнєвий пошук цих нових смислів, як з'ясувалося, здійснюється в п'яти напрямках¹⁴ – саме вони зазвичай і проблематизують наше життя з огляду на його майбутній вимір:

- 1) «явне → приховане»;
- 2) «відоме → невідоме»;
- 3) «зрозуміле → незрозуміле»;

¹³ Скористаймося мовою авторів «теорії поколінь», В. Штрауса і Н. Хоу, епохи їхньої книги «*The Fourth Turning an American Prophecy* – Четверте перетворення: американське пророцтво».

¹⁴ Див. присвячене цій проблемі піонерське дисертаційне дослідження Н. В. Колибіної «Дієслова результативного мисленнєвого пошуку в сучасній руській мові (семантико-функціональний аналіз)» (Колыбина, 1995, с. 22), де її вперше сформульовано і вирішено.

4) «існуюче → неіснуюче»;

5) «існуюче → нове (таке, що раніше не існувало і не існує нині)».

Підсумовуючи цей сюжет, спеціально наголосимо: ставка лише на пафос традиції («управління»), або на звичний стан справ, веде державу до суспільного застою. З іншого боку, абсолютизація пафосу стилетворення здатна спричинити соціальну революцію (Рождественский, 1999, с. 312–316; Сватко, 2009, с. 77). Обидва ж ці пафоси реально вмиротворюються/ синтезуються в тому, що я позначаю як пафос реформ, або прогресу, пов'язаний із «народженням нового стилю життя при збереженні стабільності соціальної системи через комунікацією на підставі реформованих смислів» (Сватко, 2015а, с. 26).

[Цікаво, що всі три пафоси, як довело спеціальне дослідження автора, показово реалізуються у сфері маркетингу, зокрема – в е-кредитуванні. Тут пафос традиційності, чи консерватизму, формує «серійну» (в термінах Ж. Бодрійяра) позицію «Обиватель», якій відповідає поведінкова формула 'Х-с хоче того, що є в інших'. Щодо пафосу стилетворення, то він позначає «модельну», за Бодрійяром, позицію «Обраний» через формулу 'Х-с хоче того, чого нема в інших'. Нарешті, пафос реформ оформлює «персоналізовану» позицію «Споживач» за формулою 'В Х-са все має бути не як в усіх, але це не повинно бити в очі' (там само).]

Оскільки у стабільній державі, або, мовою Штрауса-Хоу, державі доби «Спаду, *Unraveling*» (власне – застою), влада звично орієнтована на пафос традиції, тут постійно жевріє ще один конфлікт – конфлікт між владою і тими інтелектуалами, хто орієнтований на пафос стилетворення¹⁵ або взагалі на пряме прогнозування майбутнього¹⁶. Вдало розв'язати такий конфлікт може допомогти наявність пафосу стилетворення в самій владі – як влади реформ, реформаторів і громадського прогресу. [Звісно, якщо ця влада розуміє, що таке реформа (пор. лат. *re-forma*, 'пре-ображати, перетворювати') як преображення речі через обережне відтворення-повернення її смислу, *forma*, за нових умов і в новому історичному оздобленні.]

Але з чим узагалі пов'язані самі ці моменти традиційності (пор. консерватизм або неоперативність) в ораториці як мові державної влади?

¹⁵ Пор.: освітяни, науковці, творці – ті, хто має й уміє працювати з майбутнім заради його ідеально-символічного (в меті), а потім і фактичного (в результатах) привласнення.

¹⁶ Пор. представників таких різновидів словесності у сферу масової комунікації, як ЗМІ, реклама, PR.

Цей пафос традиційності обумовлений тим, що речники-управлінці працюють із документами чи інформаційними повідомленнями усталеної форми. Проте це робить таку риторичну ситуацію вигідною для обивателя (Рождественский, 1999, с. 368). Адже з точки зору риторики обиватель – це людина, орієнтована саме на пафос традиції, тобто насамперед на власні відчуття, а по тому – на колективний розум і звичний досвід поколінь. Утім, тут на владу чатує можливий конфлікт між нею й обивателем на вісі «професіоналізм ↔ непрофесіоналізм». Справа в тім, що обиватель у загальній – достатньо традиційній – смисловій структурі текстів, передусім текстів масової інформації¹⁷, «ловить», «вхоплює» не факти¹⁸, а самі лише асоціативно-емоційні зв'язки між *коментарем* і *фактом*. Зазначений конфлікт має «зніматися» через два відповідних канали суспільного діалогу:

1) через організовану державою систематичну інформаційну освіту її громадян щодо системи символічної інтерпретації владних текстів;

2) через інформування обивателя не щодо професійних деталей вершення справ, а щодо їхньої відповідності чинним для держави прецедентам, нормам і заборонам¹⁹.

Нарешті, в рамках цього сюжету відзначу ще одну можливу «зону конфлікту». Згадані традиційність і консерватизм опертої на письмові тексти ораторики, завдяки яким обиватель «встигає» оволодіти її смислами, провокує конфлікт між владою та обивателем у площині «вільного доступу до авторства» – можливості обивателів-громадян комунікативно творити владу як її суб'єкти. Такий конфлікт знімається, між іншим, завдяки ефективній виборчій системі через створення прозорого механізму ротації влади (Сватко, 2009, с. 84). Знання цього й раніше розглянутих механізмів розв'язання конфліктів у державі, як ми бачили, прямо пов'язане з організацією відповідної освіти/просвіти в галузі державного управління – в тому числі як управління духовним зростанням і громадян, і самої держави.

¹⁷ Цю структуру, за Ю. В. Рождественським, складають 1) факт, 2) повідомлення про факт, 3) коментар до факту і 4) постійно повторювана/ відтворювана зв'язка між коментарем і фактом (Рождественский, 1999, с. 434–436). Наголошу, що ця остання реалізується у трьох варіантах: а) «своє» (позитивне), б) «чуже» (негативне), в) «спільне» (нейтральне).

¹⁸ Факти «ловить» не обиватель, а професіонал: науковець, освітянин, бізнесмен, військовий. І лише журналіст, обізнаний із редакційною політикою видання, сприймає «колажний» образ інформаційного повідомлення як певне ціле. Проте ми й тут, як це характерно для риторичної форми буття, насправді перебуваємо у сфері ймовірності, де може трапитися все, що завгодно.

¹⁹ Обиватель не в змозі осягнути професійні подробиці переговорів у галузі енергетичної безпеки держави. Проте він має знати: такі переговори проведено за прийнятими в державі та в міжнародній практиці нормами – і це відповідає національним інтересам його держави.

Так у найзагальніших рисах виглядають конфлікти в галузі державного управління з точки зору старої риторики та її «практичної» сестри, яка працює з риторичним мовленням влади в її декорованих часом образах.

Ми бачимо, що риторична освіта влади і громадян є ключовою умовою ефективного врядування. Альтернатива такій освіті – безладна гризня між гілками владарювання через зловживання мовою «сусідньої» влади²⁰, яка реалізує зовсім іншу мету народного співжиття. Звідси – втрата знаменитої Стагіритової мовленнєвої досяжності в забезпеченні співжиття й тим самим насильний розрив влади з народом, а далі – руйнація держави як вільного втілення народного духу. Тому підтримання мовленнєвого балансу між гілками державної влади – одна з головних проблем державного управління.

Проблеми треба вирішувати – але як?

Бажано, по суті.

Проте для цього непогано б для початку розуміти, в чому полягає сама ця суть. І що це таке взагалі – проблематизувати життя? І як класифікувати народжувані в цій «праці розуму» проблеми²¹? А ще – чи можливо/варту братися за їхнє розв'язання самотужки, і хто/що тут є нашим помічником-рятівником? При цьому, як ми пам'ятаємо з попереднього проектування «в душі Арістотеля», людина у своїй проєктній діяльності приречена на зустріч з її проблематизацією. Тож далі на нас чекає «проблема “проблем”» – і без її риторичного розв'язання нам не відкрити кредит на управління власним «проектом»-життям, або комунікацією з приводу майбутнього.

II. ЧАСОВІ ОБРАЗИ ПРОБЛЕМ: РИТОРИЧНА ПРОБЛЕМАТИЗАЦІЯ МИСЛЕННЯ І МОВЛЕННЯ

C'est-par-là-qu'on-va-en-avant ²²?
(Cortázar, 1960, p. 40 [Prologo XI B])

Розглядаючи тему влади в її класичному риторичному вимірі – як тему трьох типів державного мовлення в ораториці, ми переконалися: різні гілки державної влади мають мовити по-різному. Це обов'язкова умова їхньої ефективності та успішності самої держави. У співвіднесенні з риторичною «аксіоматикою Стагірита», раніше застосованою до типів інтелектуалів – дівців проєктної діяльності, а також з огляду на притаманні тим типи

²⁰ Або навіть через цілковитий *perexid* на таке «сусіднє» мовлення.

²¹ Чи, може, проблеми «підкидає» нам саме життя, тож наше завдання полягає в тому, аби вчасно уникнути їх, змінивши власний *modus vivendi*? Але тоді як воно проблематизується, це життя, де в ньому міститься його «проблемне лоно»? Питання, питання... суцільні питання.

²² «То он як ми просуваємось вперед?» (Хуліо Кортасар. Виграші).

проектної комунікації можна було б представити цю специфічну «мову влади» ще й так:

1) *законодавча влада*: має на меті піклування з питань майбутньої безпеки громадян і використовує мову **консультацій і нарад**, де зазвичай радяться, піднімають теми, подають запити, проводять голосування і виносять постанови, взагалі – приймають рішення²³;

2) *виконавча влада*: має на меті результативне розв'язання питань щодо повсякденного забезпечення зусиль з об'єднання (гуртування) громадян, проте використовує не лише орієнтовану на сферу необхідності мову ділового виконавства наказів і розпоряджень, але й орієнтовану на сферу ймовірності та вільну від фактичної плутанини реального життя мову **аналізу** поточних даних, за допомогою якої розглядають доручення, аналізують результати, доповідають і звітують щодо них (= пишуть доповідні та звіти)²⁴;

3) *судова влада*: має на меті оцінку питань щодо встановлення справедливості в суперечках громадян між собою, а також із державою і використовує мову **експертизи** – дослідження і доведення, де судять – звинувачують чи виправдовують, випробовують, перевіряють, оцінюють, виносять підозри і вироки²⁵.

²³ Тут варто прислухатися до мовної давнини. Адже латинський інфінітив *consultare* означає буквально 1) 'радитися, обмірковувати, обговорювати'; 2) 'приймати рішення', 3) 'піклуватися'; 4) 'просити поради' (в тому числі – через ворожбу). Тому *consultatio* – це саме 'нарада, розгляд', а ще 'запит' і навіть 'тема' – як «предмет, що підлягає обговоренню». [Таким чином, тема проєкту позиціонується в зоні відповідальності консультанта проєкту – і це відповідає логіці мови.]

²⁴ Цікаво, що давньогрецька дієслівна форма «анало» (*ἀνα-λύω*) означає буквально 1) 'розв'язувати', 'відв'язувати', навіть 'звільняти'. Проте разом із тим це ще й 2) 'знищувати', 'відміняти', 'виправляти' (закони та установи *etc.*). Тому іменник *ἀνάλυσις* означає 'дозвіл', 'звільнення', навіть 'смерть' – за часів Нового Заповіту. Отож, держава має пильнувати за виконавчою владою в її природному прагненні стати *на δ* законом або виправити його в інтересах і на розсуд сьогодення. [Життя взагалі змінюється швидше, ніж законодавство – ця проблема відома всім правникам]. Відповідно, держава/організація повинна зважати на власних аналітиків в їхньому налаштування, з одного боку, рапортувати чи звітувати, «звільнившись» від конкретики життя на користь ідеальної реальності «цифри» – рейтингів, графіків і форматів, а з іншого – вгледіти в сьогоденні, можливо, неочевидні для інших паростки майбуття.

²⁵ І тут нам теж допомагає мова. Латинська дієприкметникова форма *expertus*, утворена від супіну – віддієслівного іменника *ex-pertus*, як така означає буквально 1) 'випробуваний', 2) 'такий, хто судився / тягався'. Як прикметник *expertus* має значення 1) 'досвідчений', 'той, хто знає з [власного] досвіду'; 2) 'випробуваний' і 'перевірений'. Взагалі латинська *expertio* – це і є 'досвід'.

З точки зору стандартної *resp.* нейтральної, або ще – прототипічної, структури комунікативного акту, де вирізняються три обов'язкові позиції: а) адресанта – автора повідомлення, б) адресата – отримувача повідомлення і в) теми – предмета повідомлення, – влада держави, її громадяни і самі владні повідомлення перебувають у таких комунікативно значущих стосунках:

1) влада – це **адресант** повідомлення: вона відповідає за розподіл мовлення (ширше – за свободу слова в державі) й має звертатися до своїх громадян із належними і доречними для кожної гілки влади повідомленнями щодо їхньої безпеки, об'єднання і справедливості;

2) громадяни – це **адресат** повідомлення: вони дотримуються запропонованого владою розподілу мовлення і повинні вміти правильно, тобто належним чином, розуміти отримані від влади повідомлення, щоб надалі діяти у відповідний спосіб;

3) предмет державного управління – це **теми** повідомлень: він стосується реалізації потрійної мети держави (безпеки, об'єднання і встановлення справедливості для громадян) на користь співжиття²⁶.

При цьому, як бачимо, комунікація між владою і громадянами, так само як і комунікація між партнерами або співробітниками в межах однієї організації може мати як симетричний, так й асиметричний характер.

У першому випадку передбачається активно-пасивна участь громадян у комунікації. Йдеться про інформаційний обмін у діалогові режимі, що є характерним для демократичних форм реалізації владних повноважень, або права на управління, адже «*ἔστι τὴ δημοκρατίας μὲν τέλος ἐλευτερία, мета демократίῃ – свобода*» (Aristóteles, 2002, p. 35 [A 8, 1366a 4]). У другому випадку, навпаки, маємо односторонній, отже, авторитарний монолог. Тут

²⁶ Як відомо, Арістотель у своїй «Риториці» в рамках цієї потрійної мети, але передусім маючи на увазі саме об'єднання людей, отже, виконавчу владу, висловлювався так: «*οὐχ ἔδόν γάρ, περὶ ὧν βουλευόντες, τὰ μέγιστα τυγχάνει πέντε τὸν ἀριθμὸν ὄντα· ταῦτα δ' ἔστιν περὶ τῆ πόρει, καὶ πολέμου καὶ εἰρήνης, ἔτι τὴ περὶ φιλακῆς τῆς χώρας, καὶ τῶν εἰσαγομένων καὶ ἐξαγομέων, καὶ νομοθεσίας* – Стосовно того, з приводу чого радяться і висловлюють свою думку в зібраннях, то це зводиться більшою мірою до п'яти наявних пунктів. Вони такі: фінансові справи, війна і мир, а ще захист країни, ввіз і вивіз товарів та законодавство» (Aristóteles, 2002, p. 16 [A 4, 1259b 17-21]). У сучасному Світі Людини, який найперше є світом культури, теми владних повідомлень розподілені за чотирма культурними сферами, які – кожна по-своєму – покликані реалізувати загальнодержавну мету співжиття: **1)** раціоналізована сфера тіла, або сфера фізичної культури; **2)** раціоналізована сфера духу, або сфера духовної культури (пор. культурний інститут сховищ: архіви, публічні бібліотеки, музеї); **3)** раціоналізована сфера господарства (олюдненої природи), або сфера матеріальної культури; **4)** раціоналізована сфера інституцій (= властей), або власне сфера врядування, включно з кримінальною організацією суспільства. Див. про це у (Сватко, 2006, с. 79).

інформаційний обмін між авторитарною владою і «мовчазними» громадянами не відбувається. Що до *тоталітаризму*, то він у полі риторики визначається як спосіб управління, що передбачає узурпацію, привласнення владою практично всіх каналів суспільного діалогу без виключення, або інакше – «проведення одного риторичного витвору з його доводами через усі види [суспільних] діалогів» (Рождественский, 1999, с. 312).

Натомість за будь-яких обставин будь-якій владі, як ми переконалися, належить «вирішувати питання». Інакше кажучи, проблематизувати людську діяльність і розв'язувати проблеми²⁷ – ці прикметні ознаки нашого потрапляння до ймовірного виміру життя перед лицем його майбутньої перспективи. З огляду на цю перспективу та її «проблемне тло» влада й має шукати рішення – «просуватись уперед» (див. епіграф).

Придивляючись до самої цієї проблеми «проблем», що позначає собою дивовижну площину знаттєвої форми буття, де людська особистість навпрост стикається з імовірнісними поясненнями життя в душі «бабця надвоє сказала», хотілося б відразу досягнути деякою певності в душі Преамбули до першої частини цієї статті. Інакше кажучи – *визначитись*. З цього й почнемо.

Отож, для початку варто пояснити, що **проблематизація** означає специфічну процедуру увиразнення в розумі та мові факту проблемного, або суперечного, розуміння знання щодо наявної картини світу в контексті його, цього знання, ймовірних майбутніх інтерпретацій (Сватко, 2017b, с. 10). Звідси, **проблема** – це і є розуміння знання й, таким чином, його *авторизація*, його втілення авторським розумом в аспекті суперечності²⁸.

Натомість що означає це «в *аспекті суперечності*»?

Це означає – в аспекті *сміслової дистанції* між наявним знанням і знанням імовірним. Тим знанням, що передбачає авторський погляд на світ, який у будь-який момент може бути заперечений. Отож, наше, *авторське*, знання, або саме розуміння, через свою принципову проблемність зазвичай потребує доведення і реалізується в полі конвенцій.

²⁷ Давньогр. *πρόβλημα* – не лише 'захист', 'перепона', 'привід' чи 'доручення, завдання', але ще й 'виступ' і 'мис', що стирчать на шляху. В класичній риторичній традиції вона чи лат. *controversia* обидві можуть виступати синонімами *questio*, тобто саме «питання».

²⁸ Пор.: «Адже **ПРОБЛЕМА** – це завжди момент інтерпретації знання саме на тлі "справжнього стану справ"... Там, де різниця між знанням як таким і знанням, узятим в аспекті його втілення-носіїства, тобто розумінням, *упредметнюється*, стає справжнім синтезом суб'єкта (= того, хто мислить) і об'єкта (= того, хто / що мислиться), власне, **ПРЕДМЕТОМ** (для) думки, ми й зустрічаємося з **ПРОБЛЕМОЮ**. Тож проблематизувати будь-яку тему означає не що інше, як продемонструвати можливості різного її розуміння» (Сватко, 2016, с. 7).

Але як угледіти таку проблемність, якщо тільки вона сама війною не постукала в наші двері? Як правильно проблематизувати життя чи, скажімо, власний дослідницький пошук²⁹? Як особистій свідомості на шляхах її духовного становлення навчитися прозирати і розуміти майбутнє?

Тут і стає в пригоді стара риторика як мистецтво переконливого свідомо-мовленнєвого управління життям.

Вона нагадує: для такого управління нам потрібна передусім *вільна самосвідомість*. Зі свого боку, практична риторика додає: ця вільна самосвідомість найбільше вивільняється, долучаючись до діяльності з оволодіння майбуттям – аж до його досяжної межі. То є, як нам удалося встановити (див. першу частину статті), специфічне для проектної діяльності прогнозування в потрійному режимі а) ознаменування, б) згодності та в) прикметності. Воно увінчується характерним для керівника-управлінця – і мало не містичним для тих непосвячених, які незнайомі з риторичними образами діяльності! – прогнозуванням у форматі досяжності. Тут і визначається *мета діяльності*. Інакше кажучи, щоб навчитися правильно проблематизувати життя, нам потрібно насамперед свідомо виміряти його часом – майбутнім часом збування нашої мети і взагалі майбуттям.

Та як це зробити практично? Як особистості гартувати власну духовність, цю вдягнену в софійні шати освіти (власне – освічену) самосвідомість, орієнтуючи її в полі проблем?

І знову примусимо вже знане допомогти нам, відпрацювати на нас.

Пригадаймо, що у сфері державного управління ми свого часу вирізнили пафос стилетворення, що відповідає за народження нових смислів і, відповідно, нового стилю життя. Зазначивши, що він реалізується через **пропаганду**³⁰ – різновид багатократного усного мовлення, відповідальний саме за нові смисли, нам вдалося тоді зробити важливий для нинішньої теми висновок. А саме: ми, завдячуючи принципово важливим для нас висновкам, що містяться в дослідженні Н. Колибіної (Колыбина, 1995), зауважили: результативний мисленнєвий пошук цих нових смислів зазвичай здійснюється в п'яти можливих напрямках (там само, с. 22). Тож тепер лишається тільки повторити: саме вони проблематизують наше попередньо тематизоване життя в такий спосіб:

²⁹ Питання, яке часто вкидає у глибокі й сумні роздуми юних пошукачів-дипломників чи аспірантів і взагалі – молодих учених. Як гадаєте, чому, колеги-педагоги? Відповідь – на поверхні: між іншим, і тому, що ніхто не вчить їх свідомо і професійно проблематизувати життя і власні дослідницькі теми.

³⁰ Нині, на жаль, дуже погано розуміють цю специфіку пропаганди як різновиду гомілетики, що не передбачає дії, постійно плутаючи її з агітаційним (= дієвим) інформаційним мовленням.

- 1) «явне → приховане (погаєне)»;
- 2) «відоме → невідоме»;
- 3) «зрозуміле → незрозуміле»;
- 4) «існуюче → неіснуюче»;
- 5) «існуюче → нове (таке, що раніше не існувало і не існує нині)».

Залишається лише підставити в цю конструкцію відому від часів знаменитих Аристотелевих категорій і неодноразово використовувану в античному культурному просторі від його ж «Риторики» до риторичного доробку Цицерона чи Квінтіліана, сказати б, «поліцейську хроніку» сутнісно орієнтованих запитань. Шість таких запитань добре відомі всім зі шкільного синтаксису. Пор.:

- 1) «хто?» / «що?»: в риторичі це так званий топ «від особи»³¹;
- 2) «чому?»: в риторичі це так званий топ «від причини»³²;
- 3) «де?»: в риторичі це так званий топ «від місця дії»³³;
- 4) «коли?»: в риторичі це так званий топ «від місця»³⁴;
- 5) «який?»: в риторичі це так званий топ «від образу дії»³⁵;
- 6) «як?»: в риторичі це так званий топ «від способу / засобів дії»³⁶;

Якщо ми надалі об'єднаємо ці два списки, ми отримаємо насичений змістом практичний запитальник – посібник із проблематизації життя. Варто при цьому звернути увагу, що зафіксовані вище запитання можуть стосуватися як одного, так й іншого парного члена в першому списку.

Наперед окремо зазначимо також, що сама проблематизація зазвичай реалізується в режимі, який вельми нагадує відомі риторичі засоби активного слухання. Актуальними в цьому сенсі тут виявляються такі з них:

- 1) вияв зацікавленості ('хто б це міг бути?'; 'що б це могло бути?'; 'чому, де, коли, в якій формі, в який спосіб дещо могло б статися?');
- 2) з'ясування, уточнення, перепитування ('отже, мається на увазі, що] хтось дещо вчинив?'; 'щось мало місце – з якої причини, де, коли, в якій формі, в який спосіб/за яких умов?');

³¹ Хто б міг / не міг бути суб'єктом діяльності, або дівцем?

³² Що могло б / не могло спонукати дівця до дії: інтерес, незрозуміння, необхідність довести власну точку зору, недостатність знань (взагалі – ресурсів), потреба, бажання etc.?

³³ Де саме могла чи мала б / не мала розгортатися така діяльність?

³⁴ Коли могла чи мала б / не мала виникнути / розпочатися така діяльність?

³⁵ В якій формі могла чи мала б / не мала здійснюватися така діяльність?

³⁶ У який спосіб / на яких умовах / за яких умов могла чи мала б / не мала здійснюватися така діяльність?

3) вирізнення думки (чи правильно я розумію, що хтось дещо вчинив?; щось мало місце – з якої причини, де, коли, в якій формі, в який спосіб/за яких умов чи обставин?);

4) підбиття підсумків (отже, чи насправді ми маємо, що хтось дещо вчинив?; щось мало місце – з якої причини, де, коли, в якій формі, в який спосіб/за яких умов чи обставин?).

Зважаючи на попереднє зауваження, я продемонструю надалі отриманий результат на прикладі пари «явне → приховане». Ця демонстрація матиме модельний, або зразковий, характер по відношенню до інших чотирьох пар. Почнімо з першого члена пари, який, нагадаю, розглядатиметься тут з позиції «сьогодення на тлі майбутнього», тобто з позиції *аналітика*. [Це він відповідає в проєкті за проблематизацію наявного стану справ, тим самим наче заглядаючи «за обрії факту».] При цьому саме сьогодення виявляється своєрідним підсумовуванням звичного стану справ, тобто минулого досвіду й минулого знання. Але – повторю: на тлі майбуття.

Проблематизація «явного»:

1) **Хто** виявив дещо з того, що нині є наявним, у процесі певної діяльності? / Що з того, що нині є наявним, було виявлено в процесі відповідної діяльності?

2) **Чому** дещо було виявлено і нині є наявним / чи могло це взагалі статися через певну діяльність / з тієї причини?

3) **Де** саме сталося / чи взагалі мало місце дещо, що було виявлено і нині є наявним?

4) **Коли** насправді сталося / чи взагалі сталося дещо, що було виявлено і нині є наявним?

5) **В якій формі** насправді виявило себе дещо, що було виявлено і нині є наявним?

6) **В який спосіб/яким інструментарієм/за яких умов** насправді виявило себе/було виявлено дещо, що нині є наявним?

Як бачимо, в цьому випадку запитання постають від сьогодення до минулого, хоча при цьому саме це сьогодення вже обтяжене майбуттям. В іншому разі, нагадаю, сьогодення сприймає минуле як звичний, стереотипний, «нормальний» стан справ, до якого взагалі немає запитань. Натомість варто лише цілком перефокусувати сьогодення, розглядаючи його виключно на тлі майбуття, яке має бути ознаменоване в ньому (чим? – самою можливістю вирішення проблеми!) – і ми побачимо зовсім іншу картину.

Отож, продовжимо вдивлятися в нашу пару «явне → приховане (потаєне)» очима аналітика, перемкнувши наше «око розуму», як обмовився

б тут середньовічний містик Гуго Сен-Вікторський, на другий її член в модальностях імовірності (отже, лише правдоподібності) або можливості.

Проблематизація «прихованого»:

1) Хто бачить в дечому з того, що нині є наявним, якусь загадку чи таємницю? / Що з того, що нині є наявним, насправді виглядає/може виглядати загадковим чи таємничим?

2) Чому дещо з того, що було виявлено і нині є наявним, залишає / зараз викликає/може викликати запитання?

3) Де в цьому дечому/до цього дечого, що було виявлено і нині є наявним, виникають/можуть виникати запитання?

4) Коли в цьому дечому / до цього дечого, що було виявлено і нині є наявним, виникають / можуть виникати запитання?

5) В якій формі в цьому дечому/до цього дечого, що було виявлено і нині є наявним, постають/можуть постати запитання?

6) В який спосіб/яким інструментарієм/за яких умов у цьому дечому/до цього дечого, що було виявлено і нині є наявним, виникають/можуть виникати запитання?

Таким чином, на підставі аналізу дванадцяти можливих позицій ми щойно отримали і зафіксували для нашої першої пари (= першого напряму проблематизації) принаймні дванадцять проблем³⁷. Помноживши їх на чотири позиції, що залишилися, і додавши результат до цих дванадцяти, маємо принаймні шістдесят проблем, що потребують точного бачення, ретельного осмислення і вдалого розв'язання. Власне – дослідження.

Очевидно, що на позицію самого проблематизованого в такий спосіб «дещо» в цьому просторі проблематизації можна помістити принципово будь-що, тематизоване «ловцем майбуття» в його проєктних цілях, – від парасольки, як колись обмовився Х. Кортасар, до швацької машинки чи питань перенесення власного виробництва чипів до Глобального Півдня – й навпаки, зміни політичної системи або теми магістерського дипломного дослідження. І тут є сенс лише констатувати, що нинішня університетська освіта досі «не бачить питання», випускаючи зі стін університетів інтелектуалів, які не вміють тематизувати, актуалізувати (= авторизувати) і проблематизувати життя, та ще й правильно спілкуючись при реалізації цих мисленневих операцій націленою на майбутнє «мовою мети».

³⁷ Ми говоримо тут «принаймні», оскільки насправді ці позиції можуть бути подвоєні, зважаючи на дві задіяні модальності – ймовірність і можливість.

Утім, на цьому «кроці» ми опиняємося віч-на-віч із новою й цілком самостійною *questione*, яку риторика теж воліє й уміє спеціально розглядати в аспекті часу.

Справа ось у чому: отримавши цілу низку проблем, ми поки що не надто розуміємо, що це насправді за проблеми, чим вони відрізняються між собою, а відтак – як їх узагалі вирішувати. Тому на черзі в нас завершальна риторична класифікація проблем в їхніх специфічних часових образах і з огляду на прототипічні (стандартні) складники комунікативного акту. Тільки зараз ми можемо говорити про це по суті, відтворюючи відповідну класифікаційну конструкцію за допомогою адекватного їй інструментарію³⁸.

Оскільки раніше мені вже доводилося відтворювати цю класифікацію (Сватко, 2012), я обмежуся далі самою лише загальною таблицею риторичної класифікації проблем («питань»), додавши до неї необхідний коментар. При цьому через чималий обсяг цієї двочастинної статті доведеться відмовитися від демонстрації важливої складової цієї побудови й одночасно справжньої окраси античного риторичного канону – чудового вчення про «питання»-«статуси»³⁹, пов'язаного з необхідністю:

- 1) установити саму наявність певним чином зрозумілого факту: статус *встановлення* (= *coniecturalis*);
- 2) визначити справжній смисл факту: статус визначення (= *finitionis*);
- 3) оцінити саме так зрозумілий факт: статус оцінки (= *qualitatis*);
- 4) оцінити самих оцінювачів: статус відхилення (= *translationis, praescriptionis*).

Саме на підставі цих «статусів» остаточно визначався предмет мовлення. Самі ж вони впорядковувалися у загальній класифікації проблем за характером ідеологічних (мисленневих) операцій над їхнім змістом. Утім, це ми залишимо до нової слушної нагоди. Пропонована ж далі побудова із зазначеним обмеженням має такий вигляд (табл. 1).

³⁸ Із приводу риторичної класифікації проблем див. статтю автора «Між царством необхідності і царством імовірності: наради, рішення, процедури» (Сватко, 2012, с. 17–19). Див. також примітну статтю М. Л. Гаспарова, присвячену античній риторичній системі (Гаспаров, 1991, с. 27–59). Зазначу, що сам *Гаспаров* тут користується відомим і популярним до сьогодні описом зводу античної риторики, представленим у матеріалах німецького філолога-романіста Г. Лаусберга (Lausberg, 1990), який, до речі, в цьому питанні сам орієнтується на Цицерона – див. хоча б у (Cicero, 1967, р. 274–280 [ш xxv 105 – xxvi 113]; 1977, 86–99 [ш xxviii 109 – xxx 119]).

³⁹ Лат. *status, statis* – букв. 'постава борця, який приготувався до боротьби'. У класичній риторичній статисти позначали чотири рівні мисленево-мовленнєвої оборони при захисті в судах.

Таблиця 1

Риторична класифікація проблем («питань»)

Класифікатори проблем		Типи проблем («питань»)		Ідентифікатори (маркери) проблем	
1		2		3	
I.	Адресант (= мовець)	I: За ставленням до знання (I.1 – I.2):			
		I.1.	Загальнодоступні	не потребують спеціальних фахових знань	
		I.2.	Спеціальні	потребують спеціальних фахових знань	
II.	Адресат (= аудиторія)	II: За інтенціями (II.1 – II.3):			
		II.1.	Прийняття рішення	затребуваний вид красномовства	предмет дорадчого красномовства
				час, в якому «прописано» проблему	<i>майбутній</i> (бажаний) стан справ
				інструмент дослідження проблем	аналогія (= аргументація через приклади)
				шкала поділу фактів / учинків?	корисні ↔ шкідливі (за відповідністю / невідповідністю меті діяльності)
		II.2.	Отримання інформації	затребуваний вид красномовства	предмет урочистого (= епідейктичного) Красномовства
				час, в якому «прописано» проблему	<i>теперішній</i> (наявний) стан справ
				інструмент дослідження проблем	накопичення подробиць (= ампліфікація)
				шкала поділу фактів / учинків	добрі ↔ погані (за відповідністю / невідповідністю нормі)
		II.3.	Винесення оцінки	затребуваний вид красномовства	предмет судового красномовства

Продовження табл. 1

1		2		3		
				час, в якому «прописано» проблему	минулий (звичний) стан справ	
				інструмент дослідження проблем	логіка (= аргументація через докази)	
				шкала поділу фактів / учинків	справедливі ↔ несправедливі (за рівністю / нерівністю у виконанні належного)	
III.	Предмет мовлення (= тема): інструмент правильного оформлення імплікованої теми тексту – заголовок	III.1: За ступенем складності (III.1.1 – III.1.3):				
		III.1.1	Прості	один предмет висловлення / факт / учинок		
		III.1.2	Складені	два суміжні предмети висловлення		
		III.1.3	Порівняльні	два предмети висловлення в ситуації вибору		
		III.2: За ступенем конкретності (III.2.1 – III.2.2):				
		III.2.1	Абстрактні (= власне «питання»)	а) теоретичні б) практичні	для філософів: щодо існування / природи речей (= визначення) для ораторів: щодо принципів (= етична оцінка)	
		III.2.2	Конкретні (справи)	щодо конкретних фактів, учинків і / або місця, часу, учасників події		

Необхідний покроковий коментар до Таблиці I.

1. Як неважко зрозуміти, в основі наведеної класифікації – і це чомусь не завжди береться до уваги дослідниками – лежить, між тим, чіткий критерій поділу риторичного матеріалу. Це прототипічна структура комунікативного акту, якою ми вже скористалися на початку цього розділу. З огляду на неї всі проблеми в риторичній класифікуються за трьома позиціями:

- а) по відношенню до адресанта (загальнодоступні/спеціальні);
- б) по відношенню до адресата (отримання інформації/прийняття рішення/винесення оцінки);

в) по відношенню до теми повідомлення (за ступенем складності та ступенем конкретності, а також відсутня тут позиція «за змістом»⁴⁰).

2. Щодо першої класифікаційної позиції варто розуміти, що запропонований там поділ «питань» врешті визначається за обсягом і характером пресупозиційного фонду мовця (= фонд його попередніх знань). На це, своєю чергою, прямо впливає рівень і характер отриманої ним освіти, власне – його освітній ценз. Саме він забезпечую нашому адресанту належний «горизонт бачення» – і це добре пояснює наріжну проблему проблемних районів багатьох європейських столиць і великих міст у США. Найчастіше їхні представники просто не мають шансів потрапити зі своїх шкіл/коледжів/гімназій до тих університетів, які передусім й забезпечують звичне «кругообертання еліт». У нинішній моделі життя ця проблема, здається, не має вдалого вирішення в режимі «освіта для всіх»⁴¹.

[*«Чорна риторика» у виконанні блогерів, які оспівають неважливність для сьогодення високого освітнього цензу, лише сприяє розподілу людства на «расу керівників (проекту)» і «расу виконавців», залишаючи всім, хто опинився «за бортом» якісної освіти у престижних освітніх закладах, сумний вибір між охороною й обслугою для перших чи других. Сама ж вища освіта, між тим, все більше скидається на предмет розкоші.*]

3. Друга класифікаційна позиція знову зводить нас із проблемою часу – і ми бачимо те, що можна назвати часовими образами проблем. Окрім самої орієнтації в часі ці образи «промальовуються» за допомогою ще трьох інструментів проблематизації, а саме: а) затребуваного виду красномовства, б) мисленнєвого інструмента дослідження проблем⁴² і в) шкали поділу фактів / учинків⁴³. В цілому ж комунікація щодо адресата *resp.* аудиторії реалізується потрійно. Пор.:

⁴⁰ Див. вище надані автором із цього приводу необхідні пояснення.

⁴¹ Характерно, що однойменний глобальний проєкт ЮНЕСКО мирно «здвуся» 2015 р.

⁴² Минуле (= те, що вже відбулося) випробовується логічною аргументацією через доказ, теперішнє (= те, що відбувається цієї миті) – через накопичення звітних подробиць, а майбутнє (= те, чого ще нема) – через символічну аналогію з минулим як єдину можливість раціоналізувати наше висловлення про «відсутнє».

⁴³ Звідси – важливий практичний висновок: проблематизовані в часі факти/вчинки оцінюють за різною смисловою шкалою. Сьогодення є гожим/негожим, але для нього не є релевантними справедливості чи корисності. Так само минуле є справедливим/несправедливим. [*Закон однаковий для всіх, хоча це по-різному відбивається на кожному: ми маємо бути рівними щодо належного, проте нерівні в усьому іншому.*] Але саме по собі це минуле не обов'язково актуалізоване щодо благості чи корисності. Нарешті майбутнє визначається корисністю з огляду на пропоновані ним цілі, проте корисність сама по собі нічого не проказує нам щодо справедливості чи блага останніх.

а) комунікація з приводу прийняття рішення щодо *майбутнього*, коли це рішення поділяє факти/вчинки на корисні/шкідливі на підставі їхньої відповідності меті діяльності⁴⁴;

б) комунікація з приводу отримання поточної, «сьогоднішньої», інформації, що поділяє факти/вчинки на добрі/погані на підставі їхньої відповідності нормі⁴⁵;

в) комунікація з приводу винесення оцінки щодо минулого, або звичного, стану справ, що поділяє факти/вчинки на справедливі/несправедливі на підставі рівності/нерівності у дотриманні/виконанні належного⁴⁶.

4. Що стосується третьої класифікаційної позиції, де, серед іншого, передбачено розподіл проблем відповідно до теми повідомлення, варто звернути увагу на одну власне риторичну подробицю. Поділяючи і формулюючи проблеми за ступенем складності, ми повинні пам'ятати: звертаючись до співрозмовника зі складеною проблемою, що передбачає два суміжні предмети висловлення, ми даємо йому чудовий шанс самотужки визначати черговість проблем або обирати саме ту проблему, яку йому – не нам! – зручніше висвітлювати/вирішувати.

5. Нарешті, стосовно другого розподілу проблем на третій класифікаційній позиції, а саме розподілу за ступенем конкретності, не

⁴⁴ Цей поділ, як зазначалося вище, не збігається з поділами у двох суміжних класах проблем: рішення корисне не є автоматично рішенням благим чи справедливим. Корисне для одного з комунікантів зовсім не обов'язково є корисним для інших. Тому морально-етична оцінка рішень із приводу майбутнього може/має бути предметом спеціальної процедури – сама по собі вона не передбачена цієї класифікаційною позицією. Конфлікти на цій підставі виникають через непорозуміння: звинувачуючи партнерів у лукавості чи нещирості, ми часом не розуміємо, що вони просто чесно переслідують свою мету, дбаючи про *власну* користь. Так виглядають риторичні стосунки з майбуттям. І так виникає розуміння важливості *великої спільної мети*, що на відміну від мети індивідуальної/групової веде громадян не до конфліктів, а до суспільного миру.

⁴⁵ Тут варто пам'ятати, що, вирішуючи питання про відповідність наших дій чинним нормам, ми ведемо мову не про мету діяльності, а про її законні підстави/границі.

⁴⁶ Випробування рівністю, *ισότητι*, витримують не всі – ми пам'ятаємо причину «гніву Ахілла» з приводу Агамемнона, який запрагнув чужої частки, в першій пісні Гомерової «Іліади». Мені вже доводилося у зв'язку з цим згадувати Плутарха-Херонейця (Сватко, 2016, с. 15), який через тисячоліття після тих подій у другій книзі своїх знаменитих «Застільних бесід» вклав у уста одного з учасників дружнього «симпозіону», Ламірія, такі слова: “Ἄλλ' ὅπου τὸ ἴδιον ἔστιν, ἀπόλλυται τὸ κοινόν” – Але, де своє (власна вигода, інтерес: *Ю. С.*), [там] втрачається (навіть так: гине: *Ю. С.*) спільність, звісно, коли насправді [у свосму] нема рівності» (Πλούταρχος, 1969, р. 192 (п. х. 644в)). Оцінімо хист автора, якому вдалося тут поєднати і справедливість, і користь.

можна не відзначити принципову можливість демагогічно «забазікати» будь яку конкретну проблему-«справу» з приводу особистої відповідальності, генералізуючи її до статусу абстрактного «питання» з приводу несправедливого /трагічного облаштування всесвіту.

На завершення розгляду великої проблеми «проблем» зазначу.

Неосяжний і складний світ проблем є світом, де особистість постійно повинна вирішувати насправді одне й те ж завдання. Я назву його «завданням із приводу апроксимації» *resp.* скороченням знаттєвої дистанції – дистанції між знанням і безліччю його ймовірних чи можливих особистісних образів-розумінь. Гранична мета тут – омріяна зустріч зі знанням, віднаходження в ньому себе, власної справжності. В цьому сенсі проблемне поле буття – це поле неперервної особистісної освіти. Тієї освіти, в якій гартується людська духовність. Тож наше вміння бачити, правильно формулювати і вирішувати проблеми, не боячись помилок, що самі по собі лише підтверджують: знання є, а зустріч із ним у принципі можлива, – виявляється важливою складовою нашого духовного зростання.

ЕПІЛОГ

*...y empezò descifrar el instante que estaba viviendo... como si se estuviera viendo en un espejo hablado*⁴⁷.

(Márquez, 2022, p. 283)

Так у цілому виглядають реалізовані в часі риторичні образи окремих значущих моментів людської діяльності та самих дівців-інтелектуалів в їхньому духовному облаштуванні. Розподілені в рамках проєкту як імовірної знаттєвої схеми майбутнього, вони по-різному мислять таке майбуття, по-різному мовлять про нього і вирішують при цьому цілком різні проблеми.

В яких саме напрямах мислять, якими саме формулами мовлять, і в який саме спосіб вирішують? Але найперше: хто і як усім цим має керувати?

[Керувати – і тим самим здійснювати владні повноваження щодо оволодіння майбутнім у цьому наскрізь проєктному, тобто оберненому до майбуття, світі «сервісів-послуг». У тому сервісному просторі життя, де людина перетворюється, сказати б, на «товаризовану» особистість – споживача. Простіше кажучи, у глобалізованому ще попереднім,

⁴⁷ «...і почав розшифровувати ту мить, в якій [тоді] проживав... так, наче задивився б у балакуче дзеркало...» (Г. Г. Маркес. Сто років самоти).

двадцятим століттям світі ринку і його маркетингових стратегій та мрій.]

Здається, попередньо намальована нами в насичених змістом образах загальна «картинка» людської діяльності з оволодіння майбуттям⁴⁸ була б недостатньо актуальною, якби ми не наклали її на реалії цього, сучасного нам світу. Того світу, що сам, утративши з певних онтологічних причин, оприлюднених у першій частині цієї статті, часовий вимір сьогодення, активно переписує минуле і принципово обернений у майбутнє (Сватко, 2013а, с. 5). І того світу, де реалізація владних повноважень і розв'язання окреслених мною проблем відбувається передусім у рамках ринково-споживацьких стосунків (Сватко, 2015а) і саме на тлі проєктної діяльності.

Але залишимо цей пригодницький сюжет на завтра: кожному проєкту – свій майбутній час.

Література

1. Гаспаров М. Л. Античная риторика как система. Античная поэтика. Риторическая теория и литературная практика, 1991. Москва: Наука. С. 27–59.
2. Колыбина Н. В. Глаголы результативного мыслительного поиска в современном русском языке (Кандидатская диссертация), 1995. Киев: рукопись.
3. Лосев А. Ф. Самое само. В А. Ф. Лосев, Миф – Число – Сущность, 1994. Москва: Мысль. С. 299–526.
4. Рождественский Ю. В. Введение в культуроведение, 1996. Москва: ЧеРо.
5. Рождественский Ю. В. Теория риторики, 1999. Москва: Добросвет.
6. Сватко Ю. І. Європейський Світ Людини: його максими і конфлікти. *Конфліктологічна експертиза: теорія і методика*, 2006. Київ: Товариство конфліктологів України, №5, С. 74–80.
7. Сватко Ю. І. *Per aspera ad pacis*, або Конфлікти в галузі державного мовлення і державного управління очима класичної риторики. *Філософія людського спілкування: Філософія, психологія, соціальна комунікація*, 2009. №9. Харків: ХНТУСГ ім. Петра Василенка. С. 76–8.
8. Сватко Ю. І. Між царством необхідності і царством імовірності: наради, рішення, процедури. *Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство*, 2012. №128, 16–21.
9. Сватко Ю. І. «Кінець прекрасної епохи», або Час зміни «картинки»? *Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство*, 2013а. №141, 3–12.
10. Сватко Ю. І. Конфлікт як предмет знання. *Наукові записки НаУКМА. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*, 2013б. №149, 3–9.

⁴⁸ І врешті – діяльності щодо його реального привласнення.

11. Сватко Ю. І. Народження риторики з духу філософії, або Деякі наслідки античного філософування «з людським обличчям». *Мастеріум*, 2014а. №55, 3–15.
12. Сватко Ю. І. Рівні конфлікту та рівні обману, або Справа про «інформаційний маскарад» (студії з практичного майданознавства). *Наукові записки НаУКМА. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*, 2014б. №162, 3–16.
13. Сватко Ю. І. Міф про кредит у світлі тексту про кредит, або Вправа з прикладної філософії–2. *Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство*, 2015а. №167, 22–30.
14. Сватко Ю. І. Онтоепістемологія конфлікту як складова конфліктологічної експертизи: індикатори, мова, рішення (За лаштунками інформаційного маскараду). *Наукові записки НаУКМА. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*, 2015б. №175, 3–21.
15. Сватко Ю. І. «Гнів, богине, услав Ахіллеса, Пелеева сина», або Вступ до онтоепістемологічної експертизи одного «гнівного» конфлікту. *Наукові записки НаУКМА. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*, 2016. №188, 3–17.
16. Сватко Ю. І. Духовна безпека особистості в епоху «пост-»: її кордони і вороги. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика. Збірник наукових праць*, 2017а. №3 (78)–1, 223–259.
17. Сватко Ю. І. Конфлікт у дзеркалі лінгвоонтоепістемологічної експертизи: за лаштунками «брані» між Ахіллою і Агамемноном, або Слово після Вступу. *Наукові записки НаУКМА. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*, 2017б. №199, 3–30.
18. Сватко Ю. І. Фрагментарій «Великої Гри» для XXI століття: фрагмент I «Гра про мігранта-аноніма». *Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство*, 2017с. №192, 17–21.
19. Шаталова Н. И. Технология разработки и внедрения организационной культуры. В Н. И. Шаталова, *Организационная культура*, 2006. Москва: Издательство «Экзамен». С. 350–388.
20. Aristóteles. Retórica. In *Obras de Aristóteles. Retórica*. México: Universidad Nacional Autónoma de México, 2002.
21. Aristóteles. Política. México: Universidad Nacional Autónoma de México, 2018.
22. Cicero. M. Tulli Ciceronis ad quintum fratrem dialogi tres De oratore. In Cicero *De oratore in two volumes. Books I, II* (Vol. III (I)). Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press; London: William Heinemann Ltd, 1967. Pp. 2–479.
23. Cicero. M. Tulli Ciceronis ad quintum fratrem dialogi tres De oratore. In Cicero *De oratore in two volumes. Book III* (Vol. IV). London: William Heinemann Ltd; Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1977. Pp. 1–185.
24. Cortázar, J. Los premios. 1960. URL: <http://www.ebookelo.com/ebook/2866/los-premios> (дата звернення: 10.07.2023)
25. Lausberg, H. *Handbuch der literarischen Rhetorik: Eine Grundlegung der Literaturwissenschaft*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1990.

26. Márquez, G. G. Cien años de soledad, 2022. URL: https://archive.org/details/CienAnosDeSoledadGabrielGarciaMarquez_201809/page/n7/mode/2up (дата звернення: 10.07.2023).
27. Πλάτων. ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ. In *Platonis opera*, ed. Ioannes Burnet. OXONII: E Typographeo Clarendoniano, 1903. V, I. P. 257–311.
28. Πλούταρχος. ΣΥΜΠΟΣΙΑΚΩΝ. ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ. ΠΡΟΒΑΗΜΑ. Ρότερον οί παλαιοί βέλτιον έποίουν πρός μερίδας ή οί νῦν έκ κοινού δειπνοῦντες. In Πλούταρχος. *Plutarch's Moralia in sixteen volumes*. Cambridge, Massachusetts : Harvard University Press ; London : William Heinemann. 1969. V. VIII. Pp. 182-195.
29. Strauss, W., Howe, N. The Fourth Turning an American Prophecy. New York: Broadway Books, 1997.

References

1. Gasparov, M. L. (1991). Antichnaja ritorika kak sistema [Ancient Rhetoric as a System]. *Antichnaja pojetika. Ritoricheskaja teorija i literaturnaja praktika [Rhetorical Theory and Literary Practice]*. Moskva: <http://LeLibros.org/>. S. 27–59 (rus).
2. Kolybina, N. V. (1995). Glagoly rezultativnogo myslitel'nogo poiska v sovremennov russkom jazyke (Kandidatskaja dissertatsija) [Verbs of Effective Mental Search in Modern Russian (PhD Thesis)]. Kiev: rukopis (rus).
3. Losev, A. F. (1994). Samoe samo [Selfness Itself]. In A. F. Losev, *Mif – Chislo – Sushchnost*. Moskva: Mysl. S. 299–526 (rus).
4. Rozhdestvensky, Yu. V. (1996). Vvedeniie v kulturovedeniie [Introduction to Cultural Studies]. Moskva: CheRo (rus).
5. Rozhdestvensky, Yu. V. (1999). Teoriia ritoriki [Theory of Rhetoric]. Moskva: Dobrosvet (rus).
6. Svatko, Yu. I. (2006). Yevropeiskyi Svit Liudyny: yoho maksymy i konflikty [European Human World: its Maxims and Conflicts]. *konfliktolohichna ekspertyza: teoriia i metodyka*. Kyiv: Tovarystvo konfliktologiv Ukrainy, 5, 74–80 (ukr).
7. Svatko, Yu. I. (2009). Per aspera ad pacis, abo Konflikty v haluzi derzhavnogo movlennia i derzhavnogo uplavlinnia ochyma klasychnoi rytoryky [Per aspera ad pacis, or Conflicts in the field of Public Communication and Public Administration from the Point of View of Classical Rhetoric]. *Filosofiiia ludskogo spilkuvannia: Filosofiiia, psihologiiia, sotsialna komunikatsia*, 9, 76–88. Kharkiv: KhNTUSH im. Petra Vasylenka (ukr).
8. Svatko, Yu. I. (2012). Mizh tsarstvom neobhidnosti i tsarstvom imovirnosti: narady, rishennia, protsedury [Between the Realm of Necessity and the Realm of Probability: Meetings, Resolutions, Procedures]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Filosofiiia ta relihiieznavstvo*, 128, 16–21 (ukr).
9. Svatko, Yu. I. (2013a). “Kinets prekrasnoii epokhy”, abo Chas zminy “kartynky”? [“The End of a Beautiful Era”, or The Time to Change “the View”?]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Filosofiiia ta relihiieznavstvo*, 141, 3–12 (ukr).

10. Svatko, Yu. I. (2013b). Konflikt yak predmet znannia [Conflict as a subject matter of Knowledge]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Pedahohichni, psykhohichni nauky ta sotsialna robota*, 149, 3–9 (ukr).
11. Svatko, Yu. I. (2014a). Narodzhennia rytoryky z duhu filosofii, abo Deiaki naslidky antychnogo filosofuvannia «z liudskym oblychchiam» [The Birth of Rhetoric out of the Spirit of Philosophy, or Some Consequences of Classical Philosophizing «with a Human Face»]. *Mahisterium*, 55, 3–15 (ukr).
12. Svatko, Yu. I. (2014b). Rivni konfliktu ta rivni obmanu, abo Sprava pro «informatsiinyi maskarad (studii z praktychnoho maidanoznavstva) [Levels of Conflict and Levels of Deception, or A Case of «Information Masquerade» (Applied 'Maidan-o-logy' Studies)]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Pedahohichni, psykhohichni nauky ta sotsialna robota*, 162, 3–16 (ukr).
13. Svatko, Yu. I. (2015a). Mif pro kredyt u svitli tekstu pro kredyt, abo Vprava z prykladnoii filosofii–2 [The Myth of Credit in the Light of Text on Credit, or An Exercise in Applied Philosophy–2]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Filosofiia ta relihiieznavstvo*, 167, 22–30 (ukr).
14. Svatko, Yu. I. (2015b). Ontoepistemolohiia konfliktu yak skladova konfliktolohichnoi ekspertyzy: indykatory, mova, rishennia (Za lashtunkamy informatsiinoho maskaradu) [Ontoepistemology of Conflict as Part of Conflictological Expertise: Indicators, Language, Resolutions (Behind the Scenes of Information Masquerade)]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Pedahohichni, psykhohichni nauky ta sotsialna robota*, 175, 3–21 (ukr).
15. Svatko, Yu. I. (2016). “Hniv, bogyne, uslav Akhillesa, Peleieva syna”, abo Vstup do ontoepistemolohichnoi ekspertyzy odnogo “hnivnoho” konfliktu [Sing, O Goddess, the Anger of Achilles Son of Peleus, or Introduction to Ontoepistemological Expert Study of One “Angry” Conflict]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Pedahohichni, psykhohichni nauky ta sotsialna robota*, 188, 3–17 (ukr).
16. Svatko, Yu. I. (2017a). Dukhovna bezpeka osobystosti v epokhu “post-”: yii kordony i vorohy [Spiritual Security of Personality in the Age of “the Post-”: its Bounds and Foes]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka. Zbirnyk naukovykh prats*, 3 (78)–1, 223–259 (ukr).
17. Svatko, Yu. I. (2017b). Konflikt u dzerkali linhvontoepistemolohichnoi ekspertyzy: za lashtunkamy “brani” mizh Akhillom I Ahamemnom, abo Slovo pislia vstupu [Conflict in the Kightof Integrated Linguistic, Ontological, and Epistemological Expertise: the Backstage of 'Quarrel' between Achilles and Agamemnon, or A Postface Following the Introduction]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Pedahohichni, psykhohichni nauky ta sotsialna robota*, 199, 3–30 (ukr).
18. Svatko, Yu. I. (2017c). Frahmentarii “Belykoi Hry” dlia XXI stolittia: frahment I “Hra pro mihranta-anonima” [Fragmentarium of “the Big Game” for the XXI c.: the Fragment I “The Game on Anonymous Migrant”]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Filosofiia ta relihiieznavstvo*, 192, 17–21 (ukr).
19. Shatalova N. I. (2006). 3.4. Tehnologija razrobotki i vnedrenija organizatsionnoj kultury [Technology for the Development and Implementation of Organizational

- Culture]. *Organizatsionnaja kultura*. Moskva: Izdatelstvo «Jekzamen». S. 350–388 (rus).
20. Aristóteles (2002). *Retórica*. In *Obras de Aristóteles. Retórica*. México: Universidad Nacional Autónoma de México (spa and AG).
 21. Aristóteles (2018). *Política*. México: Universidad Nacional Autónoma de México (spa and AG).
 22. Cicero (1967). M. Tulli Ciceronis ad quintum fratrem dialogi tres De oratore. In Cicero *De oratore in two volumes. Books I, II* (Vol. III (I)). Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press; London: William Heinemann Ltd. Pp. 2–479 (lat).
 23. Cicero (1977). M. Tulli Ciceronis ad quintum fratrem dialogi tres De oratore. In Cicero *De oratore in two volumes. Book III* (Vol. IV). London: William Heinemann Ltd; Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press. Pp. 1–185 (eng and lat).
 24. Cortázar, J. (1960). *Los premios*. Retrieved from: <http://www.ebookelo.com/ebook/2866/los-premios> (date of appeal: 10.07.2023) (spa).
 25. Πλάτων (1903). ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ. In *Platonis opera, ed. Ioannes Burnet*. OXONII: E Typographeo Clarendoniano, V, I. P. 257–311 (eng and AG).
 26. Πλούταρχος (1969). ΣΥΜΠΟΣΙΑΚΩΝ. ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ. ΠΡΟΒΑΗΜΑ. Ρώτερον οί παλαιοί βέλτιον έποίουν προς μερίδας ή οί νυν έκ κοινοϋ δειπνοϋντες. In Πλούταρχος. *Plutarch's Moralia in sixteen volumes*. Cambridge, Massachusetts : Harvard University Press ; London : William Heinemann. V. VIII. P. 182-195 (eng and AG).
 27. Lausberg, H. (1990). *Handbuch der literarischen Rhetorik: Eine Grundlegung der Literaturwissenschaft*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag (ger).
 28. Márquez, G. G. Cien años de soledad. Retrieved from: https://archive.org/details/CienAnosDeSoledadGabrielGarciaMarquez_201809/page/n7/mode/2up (date of appeal: 10.07.2023) (spa).
 29. Strauss, W., Howe, N. (1997). *The Fourth Turning an American Prophecy*. New York: Broadway Books (eng).

SPIRITUALITY OF PERSONALITY IN THE LIGHT OF KNOWLEDGE, RHETORICAL IMAGES OF THE TIME, AND MASTERING ONE'S OWN FUTURE. PART II. EDUCATION – STATE – GOVERNANCE – WORLD OF PROJECTS

Yu. Svatko

The article is the second of two parts of a new original study devoted to the problem of spirituality in its philosophical, educational, communicative, rhetorical, and governance dimensions. It continues the author's two-decade-long series of publications on issues of spirituality, education, communicative principles of governance and power, as well as on rhetorical classification of speeches and problems. A stress is placed on the proper rhetorical principles of the distribution of state power, fundamental conflicts in the field of state governance and appropriate methods of peaceful communication with the authorities, and at the same time on their educational and spiritual dimensions. Taking into account

and against the background of the outlined problems, an analysis of the main problem areas of thinking and speech is presented. The article uses material from the author's lecture course 'Practical Rhetoric and Communication Management'.

In the Preamble of this second part of the study, a new yet related to the previous set of problems is outlined, which in their own way define the communication of a person with one's own future.

Chapter I presents temporary images of authority, rhetorical distribution of power, and types of conflicts between citizens and the state as a mandatory subject of civic education of personality in a democratic state.

Chapter II defines the phenomenon of problematization, presents directions and ways of problematizing life, temporal images of problems and their rhetorical classification in accordance with the rhetorical classification of speeches. The problem area of being is identified as a space of continuous education of personality on the way to one's own authenticity.

In the Epilogue, directions for further research are defined.

Key words: *spirituality, personality, spirit; education, training, upbringing; meaning, values, virtues; communication; activity, time, future, forecasting, project; consultant, analyst, expert, implementer, administrator; self-awareness, language, practical rhetoric, rhetorical 'Aristotle's axiomatics'; governance, authority, state; oratory; legislative, executive, judiciary power, president, constitution, conflict; problem, problematization, classification; speech.*

Сватко Юрій Іванович – доктор філологічних наук, професор. Професор кафедри філософії та релігієзнавства, завідувач кафедри ЮНЕСКО «Права людини, мир, демократія, толерантність і взаєморозуміння між народами» в Національному університеті «Києво-Могилянська академія» (м. Київ, Україна). E-mail: unsvat@gmail.com

Svatko Yurii Ivanovich – Doctor of Philological Sciences, Professor. Professor of the Department of Philosophy and Religious Studies, Chairholder of the UNESCO Chair «Human Rights, Peace, Democracy, Tolerance and International Understanding» at the National University of «Kyiv-Mohyla Academy» (Kyiv, Ukraine). E-mail: unsvat@gmail.com